

mph.sdcongress.ir

هشتمین همایش بین المللی
مدیریت، روانشناسی و علوم انسانی
با رویکرد توسعه پایدار
8th International Conference on
Management, Psychology & Humanities with sustainable development approach

نقد و بررسی میزان تحقق اهداف و آرمان های چشم انداز ۱۴۰۴ ایران

پوریا ریاحی^۱، حامد پورشمس^۲

^۱دانشجوی دکتری - گروه مدیریت دولتی، دانشکده مدیریت، دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران شمال ، تهران، ایران.

Dr.pourya.riahi@gmail.com

^۲کارشناسی ارشد مدیریت دولتی) دانشگاه آزاد اسلام واحد تهران مرکز hamed.shams.6767@gmail.com

چکیده:

از مهمترین مباحث جدید مدیریت در سطوح خرد و کلان در جهان امروز، طراحی چشم انداز، مجموعه تحت امر مدیریت در مقاطع زمانی کوتاه مدت، میان مدت و یا بلند مدت است. امروزه بسیاری از کشورها و حتی شرکتها و یا سازمانهای بزرگ اقتصادی جهان، برای بهینه کردن سامانه مدیریتی خود و دستیابی به کارایی و کارآمدی بیشتر، چشم انداز خود را برای مقاطع زمانی آتی تعریف نموده، می کوشند سایر سیاست گذاری های خود را بر مبنای این طرح کلان به پیش برند. در حال حاضر در برخی از کشورها؛ مانند آمریکا، که بصورت فدرال اداره می شوند، حتی برای برخی از ایالتها، این چشم اندازها ترسیم شده است. اکنون ، در کشور ما نیز برنامه ای تحت عنوان «چشم انداز جمهوری اسلامی ایران در افق ۱۴۰۴ هجری شمسی» تصویب و از سال ۱۳۸۴ به محل اجرا گذاشته شده است، از آنجا که اجرایی شدن این برنامه بیش از هر چیز نیاز به بحث های نقادانه مجامع علمی و به مرحله اجماع رسانی آن دارد. این نوشتار تلاش نموده تا با نگرشی دقیق تر به مؤلفه های فرهنگی - اجتماعی، اقتصاد و سیاست خارجی برنامه حاضر بپردازد و میزان لحاظ این مؤلفه ها در برنامه چهارم توسعه را با استفاده از تحقیقات انجام گرفته در این زمینه و با اتکا بر مطالعات کتابخانه ای مورد بررسی قرار دهد. روش کار این پژوهش با توجه به اهداف تحقیق و ماهیت منابع آن، از نوع تحقیقات استدلالی و تحلیلی است و بر حسب روش های گردآوری اطلاعات و بر اساس ماهیت آمیخته اکتشافی (کیفی-توصیفی) می باشد. لذا نوشتار حاضر، ضمن نگرش به سند چشم انداز از منظر مؤلفه های ذکر شده در بالا، کوشید هاست چالش های پیش روی اجرای سند؛ به ویژه در محیط نظام سیاسی و اداری کشور را تبیین کند و در این راستا نیز نقدهای وارده بر چشم انداز بیست ساله را ذکر نماید.

واژه های کلیدی: سند چشم انداز ۱۴۰۴ ، اهداف فرهنگی - اجتماعی ، فناوری و نوآوری، اقتصاد و سیاست خارجی

mph.sdcongress.ir

هشتمین همایش بین المللی مدیریت، روانشناسی و علوم انسانی با رویکرد توسعه پایدار

8th International Conference on
Management, Psychology & Humanities with sustainable development approach

۱- مقدمه

چشم‌انداز در واقع عبارت است از آرمان قابل دستیابی جامعه در یک زمان بلند مدت، که متناسب با ارزش‌ها و آرمان‌های نظام و مردم تعیین می‌گردد (اشمل^۱، ۱۹۸۶). از دیدگاه طراحان چشم‌انداز بیست ساله، چشم‌انداز تصویری از آرمانی آینده است که هویت اسلامی و انقلابی آن مورد تأیید مقام معظم رهبری بوده است و باید از حکومت دینی استفاده کرد تا به جامعه‌آرمانی رسید. چشم‌انداز مزبور عاملی است که باید هر یک از مؤلفه‌های اصلی جامعه را جهت داده و اهدافشان را تعیین کند و از سوی دیگر، مجموعه عوامل را به هم پیوند دهد و از آن‌ها نظامی سازگار بسازد. از این منظر، چشم‌انداز با ویژگی‌های: آینده‌نگری، ارزش‌گرایی، واقع‌گرایی و جامع‌گرایی می‌بایستی در افق ۲۰ سال آینده در بردارنده و موجد امور زیر باشد: - وفاق ملی براساس نیازهای جامعه - پاسخ‌گویی مؤلفه‌های مختلف و رفع ضعف‌ها و تهدیدها - قابل دستیابی در هر زمان و کمیت‌پذیر بودن - تصویر ممکن از اهداف مطلوب - تعیین تصویر آینده کشور به گونه‌ای شفاف در مقطع زمانی چشم‌انداز - تشویق مشارکت ملی در رئوس برنامه‌های راهبردی کشور.

۲- مبانی نظری و پیشینه پژوهش

۱-۲ مبانی نظری

واقعیت‌های دنیای کنونی نشانگر آن است که در سه دهه گذشته تحولات شگرفی در زمینه‌های مختلف اجتماعی، اقتصادی، سیاسی، فرهنگی و فناوری رخ داده و مرزها و زوایای جوامع انسانی را در نوردیده است. ظهور فناوری‌های جدید، جریان آزاد و سریع اطلاعات، رقابت‌های شدید ملی، منطقه‌ای و جهانی از ویژگی‌های این دوران است (عزیزی، ۱۳۸۳) توسعه علمی همانند توسعه اقتصادی، فرهنگی و سیاسی امری شدنی است البته پیچیده تر و بلند مرتبه تر. نمونه عینی آن رشد و توسعه ی چشمگیر و ناباورانه آلمان و ژاپن پس از جنگ جهانی دوم است که در بطن خود، توسعه علم و فناوری را به همراه داشته است. این امر طبیعتاً به خودی خود حاصل نشده بلکه همراه با برنامه ریزی، قصد قبلی و زمینه سازی اجرایی و عملی بوده است (ذاکر صالحی، ۱۳۸۳) سند چشم‌انداز، تصویری آرمانی از آینده است که اهداف بلندمدت یک کشور را نشان میدهد. چشم‌انداز بیست ساله جمهوری اسلامی ایران با قائل شدن جایگاه نخست علمی و اقتصادی برای ایران در میان کشورهای آسیای جنوب غربی به طور شفاف هدف گذاری نموده و به خروج از حالت توسعه نیافته فعلی، الهام بخشی در جهان اسلام و تعامل سازنده و موثر در روابط بین المللی اشاره نموده است (حسنوند، ۱۳۹۲). سندی که در عالی ترین رده های دولتی و با مشارکت همه بخش های ذینفع و مؤثر تهیه و تنظیم شده و در نهایت در یک نظام علمی و فناوری با شرح وظایف و سطوح معین، تجلی می یابد. نقشه راهی که ترسیم گر دورنمای چند سال آینده علمی کشور باشد و عرصه های مناسب را برای کلیه وزارتخانه ها و سازمان های دولتی و غیردولتی فراهم سازد تا هر یک با توسل به آن بتوانند به سمت و سوی مورد نظر در راستای توسعه علمی کشور گام بردارند. (حیدری، ۱۳۸۸). حال که برنامه ای مدون جهت توسعه ی فرهنگی - اجتماعی - اقتصادی و سیاست خارجی کشور فرا روی ماست، باید دید پس از گذشت ۱۶ سال از اجرایی شدن آن، اولاً تا چه حد مقاصد منظور نظر از منظر شاخص های سنجش علم و فناوری تا بدینجا تحقق یافته؟ و ثانیاً پیشرفت در شاخصهای مذکور دارای تعادل و توازن لازم بوده و یا نیاز به برنامه ریزی هماهنگ و یکپارچه در بخشهای مختلف مغفول مانده است؟ از آنجا که تاکنون پژوهشی مستقل و قابل استفاده برای

mph.sdcongress.ir

هشتمین همایش بین المللی مدیریت، روانشناسی و علوم انسانی با رویکرد توسعه پایدار

8th International Conference on Management, Psychology & Humanities with sustainable development approach

عموم در این راستا صورت نگرفته، پژوهش حاضر بر آن است تا این نقیصه را با بهره گیری از داده های متقن و مستند با بهره گیری از روشهای علمی در حد توان جبران نماید.

۲-۲- تعریف و پیشینه تدوین چشم انداز

الف) تعریف چشم انداز و ویژگی های آن چشم انداز در واقع عبارت است از آرمان قابل دستیابی جامعه در یک زمان بلند مدت، که متناسب با ارزش ها و آرمان های نظام و مردم تعیین می گردد. از دیدگاه طراحان چشم انداز بیست ساله، چشم انداز تصویری از ایران آرمانی آینده است که هویت اسلامی و انقلابی آن مورد تأیید مقام معظم رهبری بوده است و باید از حکومت دینی استفاده کرد تا به جامعه آرمانی رسید (بالان، ۱۹۹۶). چشم انداز مزبور عاملی است که باید هر یک از مؤلفه های اصلی جامعه را جهت داده و اهدافشان را تعیین کند و از سوی دیگر، مجموعه عوامل را به هم پیوند دهد و از آن ها نظامی سازگار بسازد. از این منظر، چشم انداز با ویژگی های: آینده نگر، ارزش گرایی، واقع گرایی و جامع گرایی می بایستی در افق ۲۰ سال آینده در بردارنده و موجد امور زیر باشد: - وفاق ملی - براساس نیازهای جامعه - پاسخ گویی مؤلفه های مختلف و رفع ضعف ها و تهدیدها - قابل دستیابی در هر زمان و کمیت پذیر بودن - تصویر ممکن از اهداف مطلوب - تعیین تصویر آینده کشور به گونه ای شفاف در مقطع زمانی چشم انداز - تشویق مشارکت ملی در رؤوس برنامه های راهبردی کشور (دهقانی فیروزآبادی، ۱۳۸۵).

ب) پیشینه طراحی چشم انداز در ایران پیش از انقلاب شکوهمند اسلامی، طراحی چشم انداز، حتی برای حاکمیت دوره پهلوی دوم نیز مطرح بود که در فضایی از توهم و خود بزرگ بینی، بحث رسیدن به دروازه های تمدن بزرگ و احیای عظمت مجدد ایران همانند عصر هخامنشی را در سر می پروراند، ولی انقلاب اسلامی طومار این توهمات و خوابهای آشفته و دور از واقعیت را در هم پیچید. اما پس از انقلاب نیز همواره خلأ اینگونه برنامه ریزی های بلند مدت احساس می شد و به همین خاطر در دهه گذشته، با ارائه طرح های نسبتاً مشابهی؛ مانند چشم انداز بیست ساله مواجه بوده ایم که متأسفانه فرجام موفقی نداشته اند به عنوان مثال در سال ۱۳۷۴ از سوی آیت الله هاشمی رفسنجانی طرح ایجاد تمدن اسلامی ۱۴۰۰ مطرح گردید و ایشان خبر از تحقق این طرح در سال ۱۴۰۰ ه. ش. دادند. آقای هاشمی با خوشبینی تمام در این باره در اواخر دوران ریاست جمهوری خود چنین اظهار نمودند: «... مردم می دانند که دولت برای سال ۱۴۰۰ یعنی ۲۵ سال دیگر طرحی آماده می کند که آن روز تمدن واقعی اسلام که هیچگاه در طول تاریخ اسلامی در یک کشور اسلامی تحقق نیافته، در ایران ساخته خواهد شد.»

«شما ۲۵ سال را در نظر بگیرید، با رشد هفت درصدی که ما در مجموع هفت سال داشتیم ببینید اگر در همه ابعاد برنامه ریزی شده باشد، چه اتفاقی در کشور می افتد. نتیجه همان است که اسم آن را تمدن اسلامی می گذاریم.» (هوشنگ مهدوی، ۱۳۸۴). از سویی در آن مقطع؛ یعنی در خرداد سال ۷۶، رییس سابق سازمان برنامه و بودجه، در شرح این راهبردها و برنامه ها اظهار نمود: «مطالعات طرح ایجاد تمدن اسلامی ۱۴۰۰ با مشارکت شش هزار نفر و در یک فضای مطالعاتی متشکل از ۹ گروه، ۴۶ کمیته زیر نظر سازمان برنامه و بودجه در ۸۰۰ محور مطالعاتی در حال تدوین است و تا تیرماه سال ۷۶ سرفصل های آن جهت تصویب به هیأت دولت ارسال می شود. این برنامه از سال ۱۳۷۸ تا ۱۴۰۰ در قالب یک برنامه هفت ساله و سه برنامه پنج ساله توسعه کشور قابل اجر خواهد بود. در برنامه ایران ۱۴۰۰، عوامل بازدارنده توسعه؛ از جمله وابستگی به درآمد نفت و کم کاری، مورد مطالعه دقیق کارشناسان قرار گرفته است. همچنین در این برنامه بیشتر به جوانب انسان سازی و آشناسازی متخصصان داخلی ب علوم پیشرفته برای پیشرفت و توسعه کشور توجه شده است.»

mph.sdcongress.ir

هشتمین همایش بین المللی مدیریت، روانشناسی و علوم انسانی با رویکرد توسعه پایدار

8th International Conference on
Management, Psychology & Humanities with sustainable development approach

متأسفانه از همان ابتدا معلوم بود که طرح تمدن اسلامی ۱۴۰۰ خوشبینانه نگارش یافته بود و سرانجام نگارش بیش از ده هزار صفحه طرح و سایر فعالیت‌های مشابه، به توفیقی نرسید و به زودی به فراموشی سپرده شد (مرکز آمار ایران، ۱۳۹۱). همچنین به عنوان یکی از طرح‌های ملی پیش از سند چشم‌انداز، باید به «طرح ساماندهی اقتصادی» و ناکامی آن اشاره کرد. در واقع یکی از طرح‌های بسیار مفید و سودمند اقتصادی که حتی تا مرحله ابلاغ هم پیش رفت، اما پس از آن به بایگانی طرح‌های ارزشمند سپرده شد، «طرح ساماندهی اقتصادی» کشور بود. این طرح پس از تدوین براساس دیدگاه‌های کارشناسی، به هیأت دولت رفت و در آنجا مورد بررسی قرار گرفت و سرانجام در مرداد ۱۳۷۷ به تصویب نهایی مقام معظم رهبری هم رسید. اما طرح مزبور گرچه دارای اهداف مطلوب و والایی بود، چارچوب اجرایی نیافت و بسیاری از اهداف و سیاست‌های آن در مقام اجرا مورد بی‌مهری قرار گرفت و همین امر باعث شد که کارشناسان و صاحب‌نظران بر این باور گردند که «چشم‌انداز ایران ۱۴۰۴ گرچه طرح ارزشمندی است اما سرنوشت طرح‌های ارزشمند دیگر، که در مقام اجرا حتی از چشم‌انداز بیست‌ساله هم جلوتر رفته بودند، باعث می‌شود که با این طرح، با احتیاط و دقت بیشتری رفتار شود و این که اگر به تبیین جزئیات این سند و بستر سازی اجرای آن همت نگردد، سپرده شدن آن به بایگانی محتمل و شاید حتمی باشد. اما درباره چگونگی تدوین و تصویب سند چشم‌انداز بیست ساله، باید گفت که به شکست طرح‌های چشم‌انداز گونه قبلی در کشور از سال ۱۳۷۶ در دبیرخانه مجمع تشخیص مصلحت نظام این احساس وجود داشت که سامانه کلان خط و مشی‌گذاری راهبردی کشور و مدیریت آن دچار نقص و ناهماهنگی و فاقد اهداف اجماعی است و این که سیاست‌های کلی نظام در یک جهت خاص و معین تدوین نمی‌شود، به همین دلیل در سال ۱۳۷۸ بحثی با عنوان «افق آینده» در دبیرخانه مجمع تشخیص آغاز گردید که سرآغاز طرح سند چشم‌انداز شد. به تعبیر دبیر این مجمع؛ پس از آن که موضوع، خدمت مقام معظم رهبری مطرح گردید، ایشان این مسأله را یک حلقه مفقوده راهبردی تعبیر و به مجمع تشخیص مصلحت نظام ابلاغ کردند که چشم‌انداز بیست ساله آینده کشور را ترسیم کنند (چوبین، ۱۳۸۶).

مجمع نیز کمیسیون خاصی را از اعضای خود مأمور تدوین این چشم‌انداز نمود و طی یکسال، چشم‌انداز پیشنهادی با برگزاری چهل جلسه کمیسیون مزبور و با کمک گروه‌های زیر تدوین گردید: ۱. گروه کارشناسی «چشم‌انداز» در دبیرخانه مجمع تشخیص مصلحت نظام. ۲. سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی دولت جمهوری اسلامی ایران. ۳. گروه تدوین استراتژی توسعه صنعتی کشور وابسته به وزارت صنایع و معادن. بنا به اظهار دبیر مجمع، اصل سند چشم‌انداز پس از کارشناسی‌های اولیه، بلافاصله در صحن مجمع طرح گردید و با حداقل تغییرات، مورد تصویب قرار گرفت. به تعبیر ایشان «شاید جزو دستورهای خیلی نادری بود که حداقل تغییرات داده شد و به جز سه تا چهار کلمه، چیز دیگری تغییر پیدا نکرد. واگذاری تدوین سند چشم‌انداز به مجمع تشخیص مصلحت نظام، با این استدلال انجام پذیرفته که چون سند چشم‌انداز خود نوعی تدوین سیاست کلی نظام است، پس در حیطه وظایف مجمع می‌باشد. در هر حال، سند چشم‌انداز در آذر ماه سال ۱۳۸۲ به عنوان برنامه بیست ساله کشور و با عنوان «چشم‌انداز جمهوری اسلامی ایران در افق ۱۴۰۴ ه. ش» از سوی مقام معظم رهبری به رییس جمهوری وقت - جناب آقای خاتمی - ابلاغ شد (فرمانفرم‌نایان، ۱۳۹۲).

همزمان با تصویب و ابلاغ سند چشم‌انداز ۱۴۰۴، پژوهشگران حوزه‌های مختلف با نقطه نظرات گوناگون سند مذکور را مورد نقد و نظر قرار دادند. در این پژوهش، مطالعاتی که به بررسی مکاتب فکری مورد استفاده در متن سند، استانداردهای سواد اطلاعاتی، عناصر موثر در فرایند اجرا، جایگاه امنیت انسانی، امنیت پایدار، انطباق با اسناد فرودستی، عوامل تاثیرگذار بر آینده مدیریت علم و فناوری سند چشم‌انداز پرداخته اند، آورده شده است. زلفی گل (۱۳۸۷)، در پژوهشی با عنوان راهبردهای علمی برای تحقق سند چشم‌انداز، بیان میدارند که به منظور دستیابی به رتبه نخست علمی و اقتصادی در منطقه متناسب با روند پیش بینی شده در سند ۱۴۰۴، مبارزه با بی‌سوادی، توسعه انسانی، تولید علم، افزایش بهره‌وری نیروی تحقیق و توسعه، نیازمند آهنگ رشدی نمایی و غیرخطی است. قصری (۱۳۹۶)، تحقیقی را به منظور بررسی جایگاه امنیت انسانی در چشم‌انداز

mph.sdcongress.ir

هشتمین همایش بین المللی مدیریت، روانشناسی و علوم انسانی با رویکرد توسعه پایدار

8th International Conference on
Management, Psychology & Humanities with sustainable development approach

داز ۱۴۰۴ ایران به انجام رساند. بر اساس تحلیل مبتنی بر متن، بیانیه و همچنین ۸ بند از ویژگیهای سند چشم انداز، در مجموع ۶۵ واژه و ۶۷ مؤلفه مورد بررسی قرار گرفت که از این تعداد، ۲۸ واژه و مؤلفه به طور مستقیم و ۱۲ عدد به صورت غیرمستقیم بر امنیت انسانی اثرگذار بودند. از این میزان، مؤلفه امنیت اقتصادی با ۳۲٪، امنیت جامعه با ۲۸/۵٪، هر یک بیشترین سهم را در سند چشم انداز به خود اختصاص داده بودند. باب الحوایجی و عینی (۱۳۸۹) در پژوهشی با انجام مطالعه بر روی سند ملی چشم انداز آموزش و پرورش، میزان به کارگیری استانداردهای سواد اطلاعاتی در دو ساحت علمی - فناوری و فرهنگی - هنری تا پایان دیماه ۱۳۸۶ را مورد بررسی قرار دادند. نتایج نشان میدهد میزان به کارگیری استانداردهای سواد اطلاعاتی در ساحت علمی فناوری سند ملی نسبتاً زیاد و در ساحت فرهنگی - هنری سند پایین تر از متوسط است و تعداد مقوله های مرتبط با استانداردها در سند ملی به میزان پایین تر از متوسط است. در پژوهش طاعتی و بهرامی (۱۳۹۶) عوامل تاثیرگذار بر آینده مدیریت علم و فناوری شناسایی شده و نقش آنها در به ثمر نشستن افق مندرج در سند چشم انداز بیست ساله بررسی گردید. نتایج نشان می دهد توجه به علوم میان رشته ای، آزادی پژوهش، استقلال علمی و حفظ استانداردهای تخصصی، لزوم توجه به خطرهای ناشی از پیشرفت های علمی و فناورانه، حقوق مالکیت فکری، اشتغال دانش آموختگان و قوانین و استانداردها در کنار آینده پژوهی، فناوری ای نو و نوظهور، شکل گیری شبکه جامع اطلاع رسانی علم و فناوری از منظر متخصصان و سیاستگذاران از لوازم تحقق سند چشم انداز است. مبینی دهکردی (۱۳۸۹) به بررسی مکاتب فکری مورد استفاده در تدوین سند چشم انداز بیست ساله پرداختند. نتایج نشان داد، استفاده از رویکردهای علمی و به کارگیری شش مکتب از مکاتب فکری مدیریت استراتژیک در تدوین سند چشم انداز بیست ساله که با تمرکز بر مکتب تجویزی و عمدتاً با به کارگیری مکتب موقعیت یابی و از سوی دیگر مکتب توصیفی به ویژه مکتب کارآفرینی با محوریت شهودی، مکتب فرهنگی مبتنی بر مطلوبیت های جمعی و یکپارچگی ملی، مکتب یادگیری بر پایه تعامل با بررسی میزان تحقق شاخص های علم سنجی در سند چشم انداز ۱۴۰۴ محیط و تجربه آموزی از آن، مکتب قدرنگرایی با اتکاء به قابلیت ها و شایستگی های کلیدی و مکتب ادراکی متأثر از تفسیرهای خلاقانه و ذهن گرایایی فعال، به صورت گسترده صورت گرفته است. علائی (۱۳۹۱) در پژوهشی با عنوان امنیت پایدار در سند چشم انداز بیست ساله جمهوری اسلامی ایران به بررسی و ارزیابی چستی و مفهوم امنیت پایدار و چگونگی نیل به آن بر اساس الگوی سند چشم انداز با شیوه "تحلیل محتوا" پرداخته است. نتایج این پژوهش نشان میدهد که نگاه سند چشم انداز به امنیت پایدار از نوع ایجابی بوده و تعامل مؤثر و سازنده با ملت ها و دولت های جهان و نیز پیشرفت و توسعه اقتصادی مستمر، پیش نیاز نیل به "امنیت پایدار" در افق ۱۴۰۴ است.

مرور پژوهش های پیشین نشان می دهد، از سال ۱۳۸۴، همزمان با تصویب سند چشم انداز پژوهش هایی ناظر بر محتوای آن صورت گرفت که ظهور عوامل مختلف را در متن سند بررسی کرده و یا عوامل تاثیرگذار بر موفقیت آن را متذکر شده اند. نکته مغفول در این مطالعات، توجه به میزان تحقق شاخص های مد نظر در حوزه عمل است که به عنوان چارچوب ارزیابی موفقیت سند در صحنه های مختلف بوده که در ادامه بدان اشاره خواهد شد.

۲-۱-۲- ارزیابی و تحلیل میزان لحاظ مؤلفه های سیاسی سند چشم انداز ۱۴۰۴

۱. عدم موازنه ای در پرداخت برنامه چهارم به مؤلفه های سیاسی سند چشم انداز به چشم می خورد؛ مثلاً به مقوله های بسیار مهمی مانند مردم سالاری دینی، عدالت اجتماعی، آزادی های مشروع در مجموع و در حد تقریباً دو ماده پرداخته شده، در حالی که دو مقوله «سیاست خارجی» و «مسائل دفاعی - امنیتی» سهم بسیار بیشتری را به خود اختصاص داده اند تا جایی که می توان ثقل برنامه چهارم را روی

mph.sdcongress.ir

هشتمین همایش بین المللی مدیریت، روانشناسی و علوم انسانی با رویکرد توسعه پایدار

8th International Conference on Management, Psychology & Humanities with sustainable development approach

این دو موضوع قرار داد. همچنانکه در برنامه چهارم، دست کم ۶ ماده به چگونگی تعامل ایران با کشورهای اسلامی و غیر آن پرداخته و حدود ۷ ماده نیز درباره سامانه دفاعی کشور است (مظاهری، ۱۳۸۵).

۲. در برنامه چهارم به موضوع بسیار با اهمیت کسب مقام اول توسعه همه جانبه ایران در منطقه (آسیای جنوب غربی) به هیچ وجه اشاره نشده است و تنها در ماده ۲۰ به موضوع ارتقای جایگاه جهانی ایران توجه شده است!

۳. در مباحث و سیاست‌های دفاعی - امنیتی برنامه چهارم، به موضوع با اهمیت «بازدارندگی همه جانبه» عنایت نشده است؛ همچنانکه موضوعات با اهمیتی در سند چشم‌انداز همانند: حفظ کرامت و حقوق انسان‌ها، استقلال، پیوستگی مردم با حکومت، رضایت‌مندی آن‌ها و مفتخر به ایرانی بودن مغفول واقع شده است.

۴. کلان‌نگری و کلی‌گویی موجود در سند چشم‌انداز در برنامه چهارم نیز به چشم می‌خورد و تقریباً به استثنای مباحث سیاست خارجی و سیاست دفاعی، بقیه مؤلفه‌های سیاسی کمتر با شاخص‌های مناسب و کمی تعریف عملیاتی شده‌اند؛ همچنانکه منتقدین بر این باورند که هم سند چشم‌انداز و هم برنامه چهار ساله فاقد تبیین استراتژی (راهبردها)ی صنعتی، اقتصادی و جهت‌گیری‌های لازم است (دهقانی فیروزآبادی، ۱۳۸۵).

۲-۲-۲- مؤلفه‌های سیاسی که در سند چشم‌انداز و در برنامه چهارم توسعه مورد غفلت واقع شده‌اند :

الف) سیاست صلح‌آمیز هسته‌ای و پرداختن و یا زمینه‌سازی دستیابی به انرژی‌های نو.

ب) IT یا فن‌آوری اطلاعات و دولت الکترونیک.

بدیهی است با توسعه شگفت‌انگیز عرصه رسانه‌ها و مواجهه با فضاهای ابر رسانه‌ای، هیچ سند و راهبرد و برنامه‌ای نمی‌تواند از برنامه‌ریزی و توجه به این موضوع غافل باشد و نه در بیست سال بلکه در چند سال آینده، قلمرو و سیاست‌گذاری‌های داخلی و IT چه بسا شرایط خارجی کلیه کشورها را دستخوش تغییرات بنیادین تری نماید. بدین ترتیب سیاست‌ها و راهبردهای کشور می‌بایستی در عصر کهکشان‌های اطلاعاتی و دوران ابررسانه‌ای و دوره‌ای که داشتن اطلاعات و ارتباطات گسترده‌تر، نماد واقعی قدرت است، روشن و مشخص باشد.

ج) موضوع جهانی شدن و یا فرایند جهانی‌سازی و نوع مقابله با چالش در حال فراگیری کمرنگ شدن حاکمیت دولت

د) صنعت بی‌بديل گردشگری، باتوجه به جاذبه‌های بی‌نظیر و جهانی گردشگری ایران و ارزآوری و اشتغال‌سازی فراوان این صنعت.

ه) حوادث غیرمترقبه و چگونگی مقابله و ارائه راهبردهای ایمن‌سازی، به ویژه در مقابل زلزله. با توجه به اینکه کشور ما جزو ده کشور اول دنیا از لحاظ میزان رخداد بلایای طبیعی است و کلّ مساحت کشور و حتی پایتخت آن در کمر بند زلزله قرار دارد، ضرورت جای دادن این قضیه مهم در سند چشم‌انداز و یا حداقل برنامه‌های پنج ساله، بیشتر آشکار می‌شود.

۳- ارزیابی وضعیت فعلی در اجرای چشم‌انداز :

در برخی ابعاد پیشرفت‌هایی داشته‌ایم و نمی‌توان منکر شد. اما براینده کلی در این خصوص این است که متأسفانه در برخی ابعاد مهم و کلیدی همچنان نارسایی وجود دارد.

mph.sdcongress.ir

هشتمین همایش بین المللی مدیریت، روانشناسی و علوم انسانی با رویکرد توسعه پایدار

8th International Conference on
Management, Psychology & Humanities with sustainable development approach

مثلا رشد اقتصادی هشت درصد و یا کاهش سالانه ده درصد اتکای بودجه به نفت و یا نرخ سالانه سرمایه گذاری، نرخ بهره وری؛ نرخ بیکاری و ... مواردی هستند که در صورت تحقق، سرچشمه تحول در سایر حوزه‌ها می‌شدند. مثلا اگر از ابتدای سال ۱۳۸۴ اتکای بودجه به نفت ده درصد کم می‌شد، باید در سال ۱۳۹۴ بودجه کشور وابستگی به نفت نمی‌داشت. اگر چه الان تلاش می‌شود ما به این سو حرکت کنیم؛ اما واقعیت این است که هنوز تا تحقق کامل خیلی فاصله داریم.

شاید بحث اقتصاد مقاومتی که سیاست‌های آن نیز ابلاغ شده در همین مسیر باشد. به هر حال اقتصاد کشور نباید متأثر از تکانه‌های داخلی و بویژه خارجی باشد. متاسفانه نواسانات قیمتی نفت و تحریم و تأثیر مخرب آن بر اقتصاد کشور یکی از عوامل مهم در این زمینه است که در صورت تحقق کاهش ده درصدی سهم نفت در بودجه در این بازه، اقتصاد کشور می‌توانست خیلی متأثر از این تکانه‌ها نباشد. هنگامی می‌توانیم وضعیت پیشرفت چشم‌انداز را مطلوب ارزیابی کنیم که برآیند کلی آن در همه ابعاد یا غالب ابعاد مثبت باشد. واقعیت مهم دیگر این است که به هر حال کشورهای دیگر و رقبای ما در منطقه نیز در این مسیر ثابت نیستند و مدام در تلاش و تکاپو هستند که شاخص‌های خود را ارتقا دهند. پس از این جهت پیشرفت ما در خلأ نیست و سایرین نیز در این مسابقه حتماً طرح و برنامه دارند. تعهد و پایبندی همه طیف‌ها و دولت‌ها به مفاد چشم‌انداز در هر شرایطی است. آمد و رفت دولت‌ها نباید هیچ تأثیری در اجرای چشم‌انداز داشته باشد.

یکی دیگر از کارهای مهم و ضروری در خصوص چشم‌انداز، این است که هر دستگاهی تصویر مطلوب برآمده از چشم‌انداز نظام را برای خود به دست آورده و برای تحقق آن بکوشد. الان در بسیاری از کشورها به موازات چشم‌انداز اصلی، بسیاری از شرکت‌ها و نهادهای دولتی و خصوصی برای خودشان چشم‌انداز دارند. جالب این است که برخی فکر می‌کنند در چشم‌انداز حتماً مسابقه برای اول شدن است. اما واقعیت این است که در برخی موارد مثلا هدف یک شرکت در تولید فلان محصول در جهان، کسب جایگاه پنجم یا ششم و... است که خود این هدفگذاری بسیار مهم است. چون چشم‌انداز مادر، برآیند مجموع چشم‌اندازها در بخشهای مختلف است و موفقیت و شکست در این بخش‌ها سهم اساسی در میزان تحقق چشم‌انداز اصلی دارد. اینکه الان ما در برخی حوزه‌ها خیلی خوب پیشرفت داشته‌ایم و در برخی حوزه‌های دیگر راضی کننده نبوده، نشان می‌دهد این فاصله چندان قابل توجیه نیست. یک تفاوت عمده که در این میان خیلی عیان است و باید روی آن مذاقه جدی داشت؛ این است که در بیشتر حوزه‌هایی که جوانان حضور داشته‌اند، مثل فناوری‌های پیشرفته و رشد علمی، اهداف چشم‌انداز محقق شده که این امر نشان می‌دهد وضعیت مدیریت در کشور ما نیاز به یک پوست اندازی جدی دارد.

امروز متاسفانه هرم مدیریت کشور خیلی پیر و فرسوده است و کاملا مشخص است برخی افراد از انگیزه لازم برخوردار نیستند تا جایی که صدای برخی مقامات ارشد هم در این خصوص بلند شده است. اما علی‌رغم همه اینها، متاسفانه در همچنان روی پاشنه سابق می‌چرخد. وقتی فردی که سال‌ها از زمان بازنشستگی وی گذشته و از توان جسمی و انگیزه لازم برخوردار نیست، چرا باید سیستم اداری کشور معطل چنین افرادی بماند که متاسفانه گاه مشاهده می‌شود برای پنهان کردن نقایص و متعاقباً حفظ موقعیت خود، فقط در یک بازه زمانی چهار ساله، پنج یا شش مدیر فقط در یک حوزه تخصصی جابه‌جا شده است. در صورتی که طبق قانون، انتصاب مدیران حرفه‌ای در صورت نداشتن تخلف، چهار سال تعیین شده تا مدیران بتوانند برنامه‌های خود را پیاده کنند. به همین دلیل بحث جانشین پروری در برخی سیستم‌ها به بهانه‌های مختلف سالهاست معطل مانده و افرادی با این مشخصات نه فقط بحث جانشین پروری را بر نمی‌تابند، بلکه به بهانه‌های مختلف مانع از تحقق آن نیز می‌شوند. شما اگر همین ناپایداری و تزلزل را در جاهای دیگر هم ببینید، معلوم است که برنامه‌ریزی دیگر معنا پیدا نمی‌کند. امروز برخی مشاغل و حوزه‌های تخصصی واقعا نیاز به نشاط و حضور جوانان با انگیزه و

mph.sdcongress.ir

هشتمین همایش بین المللی مدیریت، روانشناسی و علوم انسانی با رویکرد توسعه پایدار

8th International Conference on
Management, Psychology & Humanities with sustainable development approach

مستعد دارد. به هر حال اجرا و تحقق چشم انداز نیازمند روح و خون تازه است که حضور جوانان شایسته و آگاه در مصادر کار که ذاتاً از انگیزه بالایی هم برای تحول و اجرا برخوردار هستند، یک اصل مهم در این زمینه به شمار می رود. سهم سه مولفه را باید در اجرای مطلوب چشم انداز بیست ساله موثر بدانیم. ساختار، کارگزار و ذی نفعان، سه عاملی هستند که تاثیر فراوانی بر پیشبرد چشم انداز دارند و در صورت عدم همراهی و هماهنگی این سه عامل، مانند بسیاری از پدیده های دیگر شاهد نوعی تعلیق خواهیم بود. جالب این است که این سه عامل مانند یک چرخه و در ارتباط متقابل عمل می کنند. یعنی ساختار نامطلوب به کارگزاران نامطلوب میدان می دهد و کارگزاران نامطلوب ساختار نادرست را ایجاد می کنند و عامل سوم که ذی نفع باشد بر کل فرایند می تواند مستولی شود. چشم انداز یک آرمان عملی است. اما هنگامی محقق می شود که این سه عامل در جهت مثبت و هم افزایی عمل کنند. به هر حال توسعه در همه جای دنیا یک سری اصول ثابت دارد. مثل چابک سازی فرایندها، شفافیت در ابعاد مختلف، کاهش تصدی گری دولت، حذف انحصار و ایجاد فضای رقابت، تعامل موثر و سازنده با جهان خصوصاً در مسائل اقتصادی، ایجاد فرصت های برابر و ...

اینها اصول پایداری هستند که در همه کشورها فارغ از مرزبندی های مختلف وجود دارد. حتی در سال های اخیر ایده حکمرانی خوب نیز که در دهه ۱۹۹۰ برای نخستین بار مطرح شد در جایگاه رفیعی در زمینه اصول توسعه قرار گرفته است که به نوعی مکمل سایر اصول توسعه است. طبق این ایده، اگر دولت واجد سه ظرفیت اساسی باشد، آنگاه مداخله دولت در اقتصاد به چپاول و دست اندازی غیر اصولی در حوزه اقتصادی منجر نمی شود. این ظرفیت ها که شامل: ظرفیت سیاست گذاری، اجرا و کسب منابع از جامعه است، هنگامی محقق می شود که برای همه اینها سیاست گذاری و برنامه منطقی وجود داشته باشد. با این وصف الگوی توسعه یافتگی می تواند متفاوت باشد. چنان که امروزه بسیاری از کشورها بر اساس نیازها، منابع و شرایط تاریخی و فرهنگی خود ضمن پایبندی به اصول عام توسعه، الگوهای متفاوتی را برای توسعه، گزینش و مبنای اجرا قرار داده اند که در جای خود محل بحث دارد. فکر می کنم باید نسبت تحقق چشم انداز با توجه به این اصول مورد بررسی و مذاقه قرار گیرد. یعنی اگر ما شرایطی داریم که با اصول ثابت توسعه همخوانی ندارد و یا این نسبت ضعیف است، باید شرایطی فراهم شود تا زمینه مساعد فراهم شود.

۴- نتیجه گیری و برداشت

تدوین سند چشم انداز در افق ۱۴۰۴ یک سیاست گذاری کلان است، بنابراین ویژگی های سیاسی آن بیشتر از ابعاد دیگر مورد توجه است.

بررسی نظرات کارشناسان و صاحب نظران در حوزه های مختلف نشان داد که جمهوری اسلامی ایران در حال طی کردن گام های توسعه یکی پس از دیگری به ویژه در زمینه علم و فناوری و صنایع دفاعی است. با این وجود، همانند برنامه ریزی های انجام شده توسط دولت های دیگر در سراسر جهان، ضعف ها و نقص هایی در تدوین برنامه های این سند به چشم می خورد که می توان به عقب ماندگی ۵ درصدی رشد اقتصادی اشاره کرد. ازدیاد اهداف اقتصادی بیان شده، وجود تناقض بین آن ها و عدم نظارت جدی دولت سبب توقف پیشرفت متغیرهای کلان اقتصادی و رشد بخش های اقتصادی شده است. آنچه در شرایط کنونی راه حل نجات اقتصاد ایران مطرح شده است، اقتصاد مقاومتی و هم چنین اقتصاد دانش بنیان است که می تواند در قالب گفتمان سازی های مشترک مشکل اهداف و سیاست های اقتصادی جامعه را رفع کند یا کاهش دهد.

mph.sdcongress.ir

هشتمین همایش بین المللی مدیریت، روانشناسی و علوم انسانی با رویکرد توسعه پایدار

8th International Conference on
Management, Psychology & Humanities with sustainable development approach

نظر به این که نظام جمهوری اسلامی ایران در تاریخ حیات خود فاقد برنامه ریزی بلند مدت در قالب یک سند ملی بوده است، که به گونه‌ای اجمالی، کلیت این سند، و بندهای سیاسی آن و به ویژه میزان ملاحظه آن‌ها در برنامه چهارم توسعه بررسی گردید و مشخص شد که این مؤلفه‌ها و به ویژه با تأکید بسیار افزونتر در حوزه سیاست خارجی و سامانه دفاعی نسبتاً ملحوظ گشته‌اند هر چند سهم پرداخت به موضوعات با اهمیتی مانند مردم‌سالاری دینی و عدالت اجتماعی بسیار ناچیزتر بوده است.

آنگاه ایرادهای وارد نسبت به سند چشم‌انداز؛ از جمله: کلی، اجمالی و انتزاعی بودن، همچنین ضعف در حوزه ضمانت اجرا و نظارت، عدم تأمل کافی در تدوین و نگارش و فقدان بهره‌گیری کافی از کلیه نظریه پردازان، جدی نگرفتن سند از سوی مدیران اجرایی کشور و سلیقه‌ای عمل کردن آنها، عدم اشاره به راهبردهای دقیق مورد نیاز بیست سال آینده، غفلت از مقطع‌بندی زمانی اهداف سند، و مغفول واقع شدن موضوعات مهمی مانند پدیده، وحدت ملی و... مطرح گردید. حتی اگر امکان اصلاح و تغییر آن با نظر کلیه اصحاب اندیشه وجود نداشته باشد؛ دست‌کم در برنامه‌های توسعه پنجم تا هفتم، می‌بایستی اصلاحات و بندهای تکمیلی سند چشم‌انداز، به گونه‌ای دقیق و کمیّت‌پذیر مورد توجه و امعان نظر قرار گیرد.

منابع و ماخذ:

۱. باب الحوائجی، فهیمه، (۱۳۹۸)، " (تحلیل محتوای میزان به کارگیری استانداردهای سواد اطلاعاتی در دو ساحت تربیت سند ملی چشم‌انداز بیست ساله آموزش و پرورش (ساحت فرهنگی- هنری و ساحت علمی - فناوری)، فصلنامه کتابداری و اطلاع‌رسانی، (زمستان) ۴۸
۲. دهقانی فیروزآبادی، سید جلال (۱۳۸۵)، (الزامات چشم‌انداز بیست ساله در حوزه سیاست خارجی، مجموعه مقالات همایش سند چشم‌انداز ۱۴۰۴ جلد چهارم، تهران، موسسه عالی آموزش و پژوهش مدیریت و برنامه‌ریزی
۳. حسنوی، رضا، (۱۳۹۲) " طراحی مدل تاثیر آینده نگاری بر سیاست گذاری علم، فناوری و نوآوری در طرح ملی"، فصلنامه سیاست علم و (۱)۶، فناوری
۴. زلفی گل، محمدعلی، (۱۳۸۷) " (راهبردهای علمی برای تحقق سند چشم‌انداز"، ندبیر، شماره ۲۰۱ .
۵. ذاکر صالحی، غلامرضا، (۱۳۸۳) "، پیش نیازهای توسعه ی علمی کشور، دایره‌المعارف آموزش عالی، جلد اول ، تهران دانشنامه بزرگ فارسی.
۶. عزیزی، نعمت‌الله (۱۳۸۳) "، (اشتغال و آموزش عالی. دایره‌المعارف آموزش عالی"، جلد اول. تهران دانشنامه بزرگ فارسی.
۷. علائی، حسین (۱۳۹۱) "، (امنیت پایدار در سند چشم‌انداز بیست ساله جمهوری اسلامی ایران"، راهبرد دفاعی، (۳۹) ۱۰، پاییز.
۸. نوروززاده، رضا، (۱۳۹۲) "، (ارزیابی و تحلیل بخش علم و فناوری قانون برنامه پنجم توسعه از منظر اسناد فرادستی"، راهبرد، ۶۶ .
۹. قصری، محمد (۱۳۹۶) "، (جایگاه امنیت انسانی در سند چشم‌انداز ۱۴۰۴ جمهوری اسلامی ایران"، فصلنامه دانش انتظامی، (۳) ۱۱
۱۰. فرمانفرماییان، حافظ (۱۳۹۲)، (تحلیل تاریخی سیاست خارج ایران؛ از آغاز تا امروز، تهران: انتشارات دانشگاه تهران. ۲۴
۱۱. طاعتی، مهکامه، (۱۳۹۶) "، (بررسی مقایسه‌ای موثر در آینده مدیریت علم و فناوری ایران تا افق ۱۴۰۴ از دیدگاه متخصصان و سیاست‌گذاران"، سیاست علم و فناوری، شماره ۲
۱۲. مبینی دهکردی، علی، (۱۳۸۹) "، (سند چشم‌انداز بیست سال کشور از منظر مکاتب فکری مدیریت راهبردی"، فصلنامه مطالعات دفاعی - استراتژیک، (۱۰)۴۱، پائیز.
۱۳. مظاهری، محمد مهدی (۱۳۸۵)، تحول در منزلت بین‌المللی ایران در چارچوب سند چشم‌انداز ۲۰ ساله، مجموعه مقالات همایش سند چشم‌انداز ۱۴۰۴، جلد چهارم، تهران : موسسه عالی آموزش و پرورش مدیریت و برنامه‌ریزی. ۲۹
۱۴. مرکز آمار ایران، (۱۳۹۱) "، (گزیده نتایج سرشماری عمومی نفوس و مسکن "۱۳۹۰، تهران، مرکز آمار ایران، دفتر ریاست، روابط عمومی و همکاری های بین الملل. صص. ۲۳
۱۵. هوشنگ مهدوی، عبدالرضا (۱۳۸۴)، (سیاست خارجی ایران در دوران پهلوی ۱۳۰۰-۱۳۵۷، تهران : نشر پیکان

12. Balaan, David N, (1996), Introduction to International Political Economy, Cambridge, Cambridge University Press
13. Hobden Steve and Wyn Richard Jones (1997), "World System Theory", in Steve Smith and John Baylis, The Globalization of World Politics: And Introduction to International Relation, Oxford: Oxford University Press
14. Ishmael, Tareq (1986), International Relations of the Contemporary Middle East, NewYork: Syracuse University Press
15. Keohane Robert o. and Nye Joseph s., Jr (1977), Power and Interdependency World Politics in Transition. Boston: Little Brown
16. Mearsheimer, John J. (1990), Back to the Future: Instabilism in Europe After the Cold war. International Security, summer, Vol 15, No, 1